

Xavier Matilla

juliol 2013

Grup de Diàleg 6

Ètica en l'Urbanisme i l'Ordenació del Territori

Moderador: Antonio Font / Relator: Albert Cortina

0. Consideracions prèvies

Si entenem l'ètica com el judici a un determinat comportament humà en base a un valors establerts, i ens proposem l'objectiu de definir quins han de ser aquests valors respecte un àmbit acotat com és el de l'urbanisme i l'ordenació del territori, caldria tenir presents les següents consideracions prèvies:

"Sobre los móviles de la conducta de los urbanistas, o sobre los principios éticos que debieran sostenerla, hay un cúmulo de sobreentendidos, tan desfasados como inciertos, que reclaman con urgencia, un replanteo a fondo"

- En primer lloc, caldria identificar i assumir quina és la posició de l'individu dins un sistema de relacions i interessos complex. En el cas dels tècnics que intervenen en l'ordenació del territori i la ciutat, i en especial dels arquitectes, cal actualitzar urgentment quin és el seu rol en un nou escenari necessàriament pluridisciplinar tècnicament i transversal socialment. Caldria repensar la lògica jeràrquica i vertical establerta en el procés de presa de decisions. La presumpta centralitat assumida i practicada per alguns tècnics, ens ha portat a confondre sovint el paper del tècnic amb el paper del promotor o líder. I en aquest escenari el valor fonamental ha estat el de "fer", "construir", "desenvolupar", sense realitzar prèviament un judici crític respecte el contingut programàtic de l'acció proposada i molt menys les seves repercussions socials, ambientals i econòmiques..

- No s'hauria de separar la ètica disciplinar de la ètica personal. Aquest tipus de posicionament ha fomentat la egolatria professional i el menyspreu als valors més essencials de l'arquitectura i l'urbanisme i fins i tot, dels valors socials més bàsics, amb conductes "caníbals" entre tècnics, mitjançant l'establiment d'unes relacions laborals sistemàticament abusives.

*"Uno de los problemas más graves de la arquitectura actual es la evidente crisis del concepto de «ética» de muchos de sus protagonistas. Una crisis que ya no sólo ha llevado a muchos a anteponer su egolatría sobre cualquier parámetro de sentido común y rigor profesional, sino que también ha dotado a muchos otros de una ductilidad ideológica que nos ha permitido verles coqueteando con regímenes autoritarios o de muy dudosa catadura mientras proclamaban que su arquitectura era portadora de "aires de democracia y apertura"; colaborando con tramas de corrupción política, a gran escala o a nivel de patético chanchullo; o manteniendo una postura ciertamente ambigua ante las lamentables condiciones de los trabajadores que construyen sus edificios en determinados países."*¹²

Eix temàtic 1. La definició del "bé comú" o de l'interès públic aplicat a l'urbanisme i l'ordenació del territori, en l'actual situació d'una societat de minories, fragmentada i d'interessos contraposats.

> Cal aprofundir en una definició simplificada del bé comú, fonamentada en conceptes qualitius i no quantitius.

La ciutat i el territori s'haurien d'entendre com els espais on tota persona ha de poder desenvolupar, en llibertat, amb respecte als altres i a les futures generacions, el seu procés vital. En aquest sentit, la ciutat i el territori haurien de garantir bàsicament dos aspectes: habitabilitat i accés al coneixement. Garantir una adequada habitabilitat o l'accés al coneixement ha d'anar més enllà de la garantia de l'accés a un habitatge o a una plaça escolar. Ens obliga a revisar quins són els paràmetres qualitius dels bens materials o de serveis que la poden fer possible i a comparar quins fets diferencials produeixen en diferents àmbits.

En canvi, serveis com el mercat de treball, el transport o els mitjans d'informació, amb la seva dependència d'infraestructures físiques i tecnològiques no haurien ser considerats mai un fi en sí mateix, sinó un mer instrument per l'assoliment dels drets fonamentals de les persones citats anteriorment.

Per tant, el "bé comú" (aplicat a l'urbanisme) pot considerar-se com el conjunt de bens i serveis que han de contribuir a l'assoliment de les condicions que garanteixin els drets fonamentals de les persones i la seva justa distribució espacial. Independentment de la seva titularitat jurídica.

> Caldria reflexionar també respecte què es considera interès privat (o individual) aplicat al fenomen urbà ja que el bé comú es concreta com a dret individual. Fonamentalment, respecte quins haurien de ser els límits ètics de la seva capacitat d'acció, per tal de garantir la seva compatibilitat amb el bé comú, o sigui amb els interessos individuals de tothom. S'hauria de limitar l'acumulació de riquesa.

"no hay riqueza inocente" ³

Eix temàtic 2. L'afirmació d'uns valors i uns principis ètics que permetin una opinió pública i una practica professional-tècnica i política a favor dels menys afavorits, en el marc d'unes ciutats i uns territoris mes eficients, mes sostenibles i mes justos socialment.

> El marc legal vigent no ens serveix:

Article 4. Participació en les plusvàlues

La participació de la comunitat en les plusvàlues generades per l'actuació urbanística dels ens públics i dels i de les particulars es produeix en els termes establerts per aquesta Llei i per la legislació aplicable en matèria de sòl .

Article 97. Justificació de la modificació de les figures del planejament urbanístic

*1. Les propostes de modificació d'una figura de planejament urbanístic han de raonar i justificar la **necessitat** de la iniciativa, i l'oportunitat i la **conveniència amb relació als interessos públics i privats concurrents**. L'òrgan competent per aprovar la modificació ha de valorar adequadament la justificació de la proposta i, en el cas de fer-ne una valoració negativa, ha de denegar-la. ⁴*

(...)

El marc legal es preocupa de com canalitzar els interessos privats enlloc de garantir l'assoliment del bé comú. Aquest fet s'evidencia per la substitució del concepte de "bé comú" per "interès públic". Concepte que traduït a paràmetres quantitius ha permès definir-se com una obligació de l'interès privat. Per tant, esdevenint en un peatge i el que encara és pitjor, un subproducte o residu urbanístic al servei de la neteja de la imatge pública del veritable objectiu mercantilista de la ciutat. Sorprenentment, la perversió a la que s'ha sotmès l'instrument legal ha estat alimentada no només des dels agents privats, als quals se'ls hi podria suposar, sinó també, i sistemàticament, per agents públics.

L'adulació de la llei com un valor suprem ha fet confondre el seu compliment, o sigui "la legalitat" amb la ètica. Hem generat una "ètica de les regles". De manera que la discussió de la virtut s'ha reduït a una simple fiscalització del compliment estricte de la llei de torn. Desposseint-nos progressivament de qualsevol esperit crític vers el que fem.

> No es tracta de redactar un codi ètic o deontològic, que requereixi d'una institució per a la seva creació i control.

> Cal recuperar un pensament utòpic, respecte la ciutat i el territori, que permeti estructurar un discurs coherent, evitant la dispersió i l'anècdota. El nou pensament ha de ser una construcció formativa i col·lectiva, incitada des de l'experiència però protagonitzada pels joves.

" Pero con el tiempo, la cualidad utópica de las propuestas urbanísticas ha ido perdiendo su energía intelectual. Y el tránsito a una práctica realista sin actualizar aquella tensión utópica, ha sido heredada por los modernos

urbanistas como distinción honorífica, y es más un excusa para la ineficacia que una exigencia moral"

*"Lo que distingue al peor de los arquitectos de la mejor de las abejas –sostenía Marx- es que el arquitecto erige una estructura en su imaginación antes de materializarla en la realidad."*⁵

Eix temàtic 3. La recerca de nous instruments per un urbanisme i una ordenació del territori que ja no pot basar-se en la generació de plusvàlues per a la construcció de la "ciutat pública" ni en el paradigma hegemònic del creixement, i que te que cercar nous principis des de una lògica del desenvolupament sostenible per generar valor.

> El bé comú ha de dependre sempre de l'interès privat?

El partenariat entre agents públics i privats, com mecanisme per a obtenir recursos econòmics per al desenvolupament de la ciutat, resulta ser un procés pervers en el que l'administració pública perd seqüencialment la seva autonomia i per tant la seva raó de ser, perdent la seva capacitat de decisió i abandonant la ciutat als criteris econòmics particulars. D'aquesta manera desapareix un sistema de governabilitat que vetlli per la justa distribució dels recursos que genera la pròpia ciutat, de manera que la desigualtat entre territoris s'incrementa d'acord als interessos dels inversos privats:

*"To obtain private financing for parks, cities are selling naming rights, setting aside of sections of parkland for commercial development and allowing periodic closing of parks for fundraisers. (...) It's unclear whether these kinds of public-private partnerships can be financially self-sustaining without completely selling out. (...) One of the most controversial aspects of the new park financing models is that they provide a structure that enables real estate interests and wealthy individuals to funnel tax-deductible donations into public parks in their own neighborhoods. (...) This new generation of parks has led to growing concern about the equitable distribution of public resources."*⁶

> La preservació i garantia del bé comú és compatible amb el manteniment d'un sistema de desenvolupament que visualitza la ciutat com un espai de negoci i que fa d'ella un instrument de competitivitat econòmica?

*"En este contexto, con el objeto de matener la innovación y la competitividad en la atracción de flujos, la creación de una nueva visión compartida del desarrollo del territorio se ha visto como una necesidad esencial, a través de la concertación entre agentes públicos y privados que dan soporte a una imagen atractiva del mismo espacio. (...) Determinada formas de identidad territorial han resultado importantes para sustentar este tipo de imagen, resultando el paisaje un recurso de primer orden para las instituciones políticas, sociales i económica. El reto es que estos tipos de identidad han de ser congruentes con al menos algunos aspectos significativos de los intereses empresariales y de los nuevos emprendedores, de la promoción del territorio y de la competitividad (...) "*⁷

Per poder respondre afirmativament a la pregunta hem de recórrer a la estètica. Utilitzar conceptes com el paisatge, la identitat o aspectes associats a la materialitat de la ciutat, que sovint s'han intentat explicar com "ètica disciplinar" responen més a una lògica estètica que no ètica. És més, permeten crear raonaments (estètics) per a la justificació de qualsevol decisió ideològica. La discussió respecte la ètica s'ha substituït pel compliment de la llei i s'ha justificat mitjançant conceptes estètics.

En la pràctica professional urbanística és habitual justificar determinades actuacions únicament des de la seva resolució formal o compositiva, menyspreant les qüestions programàtiques que les motiven. Aquesta contradicció entre raó ètica i justificació estètica, requereix un posicionament unívoc dels urbanistes i planteja la necessitat d'assumir una postura capaç de renunciar a l'acció, i per tant a l'interès professional.

"En mi primera legislatura como alcalde de Curitiba, una de las primeras decisiones que tuve que tomar fue cuando recibí una solicitud de una

asociación de vecinos que pedían algo muy extraño: que el Ayuntamiento no hiciera nada en aquella vecindad. Le indiqué al concejal de obras que verificara la situación. Descubrimos que la petición, a pesar de ser insólita, tenía un origen lógico. El ayuntamiento estaba realizando obras en la zona y la preocupación de los vecinos era que las máquinas acabaran cubriendo un pequeño manantial. Mi despacho fue lacónico pero decisivo: No hacer nada, con urgencia”⁸

Eix temàtic 4. Les noves formes de participació democràtica des de baix (*bottom up*) en la construcció dels instruments de govern (plans, lleis, reglaments...) i en la gestió de les transformacions urbanes i territorials.

- La necessitat de definir els espais i les metodologies adequades dels processos de participació ciutadana en el projecte i gestió de la ciutat i el territori responen a dos factors fonamentals:

- L'obligació tècnica i política de diagnosticar adequadament la ciutat. A la lectura i diagnosi de la ciutat li ha passat quelcom semblant que a la ètica. Ha estat sotmesa a la justificació de determinades decisions preses amb anterioritat. En un context d'escassetat de recursos és cabdal la capacitat d'identificar quines han de ser les prioritats de les accions. En la meua opinió, tenim dificultats greus de lectura i diagnosi de la ciutat i el territori.. En una realitat urbana que ha estat capaç de superar dèficits històrics cal incorporar noves perspectives i lògiques per tal d'identificar quines són les noves demandes i requeriments.

- Cal re-instaurar una consciència col·lectiva en la construcció de la ciutat i el territori. Tothom hauria de trobar el seu paper de protagonista.

¹ SOLÀ-MORALES, MANUEL DE: "Cuatro paradigmas para un curso de ética urbanística", Los territorios del urbanista. Ediciones UPC. Barcelona, España. 2005

² Massad, Fredy: "Se buscan esclavos" <http://abcblogs.abc.es/fredy-massad/?s=esclavos>

³ GALEANO, EDUARDO: "Días y noches de amor y de guerra"

⁴ DECRET LEGISLATIU 1/2010, de 3 d'agost, pel qual s'aprova el Text refós de la Llei d'urbanisme. TEXT CONSOLIDAT (amb les modificacions introduïdes per la Llei 3/2012.)

⁵ HARVEY, DAVID

⁶ ULAM, ALEX: "The Murky Ethics and Uncertain Longevity of Privately Financed Public Parks" publicat a <http://www.theatlanticcities.com> 23 de maig de 2013

⁷ CORTINA, ALBERT: "El compromiso ético de los urbanistas" en Revista de Derecho Urbanístico y Medio Ambiente n. 270, Diciembre 2011

⁸ LERNER, JAIME: "Acupuntura Urbana", IAAC , Barcelona 2004.